

ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ PRIEBALSIŲ LYGINIMAS

R. APRIJASKYTĖ-VALDŠTEINIENĖ

Svetimų kalbų tarimo dėstymo metodika remiasi dviem pagrindiniais principais: sąmoningu tarimo mokymu ir imitacija.

Dėstant svetimės kalbos tarimą imitacijos metodu, besimokantysis aklaį kartoja dėstytojo tarimą. Toks metodas duoda patenkinamų rezultatų, kai svetimės kalbos mokosi vaikas (ikimokyklinio amžiaus), kurio gimtosios kalbos tarimo įgūdžiai dar nėra labai tvirti. Dėstant svetimą kalbą mokykloje, o juo labiau studentams, tarimo dėstymo metodika turi būti pagrįsta sąmoningumu. Sąmoningumas yra pagrindinis tarybinės metodikos principas. Įsisąmoninus svetimės kalbos garsinės sistemos panašumus su gimtosios kalbos garsine sistema ir atitinkamus skirtumus, žymiai lengviau išmokti svetimės kalbos tarimą. Žinoma, imitacinis metodas taip pat negali būti visiškai ignoruojamas. Atvirkščiai, dėstant atskirų garsų tarimą, geriausia jungti abu metodus. Reikia, kad besimokantysis sąmoningai suprastų gimtosios ir svetimės kalbos panašumus bei skirtumus ir, tuo remdamasis, kartotų teisingą dėstytojo tarimą. „Po to, kai medžiaga yra pratimais įtvirtinta, — sako L. Ščerba, — sąmoningos žinios virsta nesąmoningais įgūdžiais“¹. Besimokančiojo klausia tiek išlavėja, kad jis pats išmoksta garsus skirti ir automatiškai teisingai juos tarti.

Gimtosios ir svetimės kalbos tarimo panašumams ir skirtumams suvokti vartojamas vadinamasis gretinamasis metodas. Paskelbtų darbų, skirtų lietuvių kalbos fonetikos klausimams, yra, palyginti, nedaug². Tačiau pokariniiais tarybiniais metais lietuvių kalbos fonetikai studijuoti skiriama

¹ Л. В. Щерба. Как надо изучать иностранные языки, М., 1929.

² B. Babrauskas. Kirčiavimo taisyklės, K., 1939; P. Būtėnas. Lietuvių kalbos akcentologijos vadovėlis, K., 1931; G. Gerullis. Gespannte und geblähte Konsonanten. „Archivum philologicum“, V knyga, 1936; J. Jablonskis. Rinktiniai raštai, I t., V., 1957; J. Otrębski. Gramatyca języka litewskiego, t. I, Warszawa, 1958; A. Salys. Alfred Senn, Kleine Litauische Sprachlehre. „Archivum philologicum“, I knyga, 1930; A. Salys. Garsas. Lietuviškoji enciklopedija, 8 t., K., 1939; Pr. Skardžius. Dėl balsių asimiliacijos. „Archivum philologicum“, VII knyga, 1938; Pr. Skardžius. Bendrinės lietuvių kalbos kirčiavimas, K., 1936; J. Žiugžda. Lietuvių kalbos gramatika vidurinėms mokykloms, I d., K., 1954 ir kt.

daug dėmesio. „Tarybinėje mokykloje“ išspausdinta nemaža straipsnių lietuvių kalbos fonetikos klausimais³. LTSR Mokslų akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institute, Vilniaus Valst. V. Kapsuko v. universiteto lietuvių kalbos katedroje ir kitose aukštosiose mokyklose daug dirbama tyrinėjant lietuvių kalbos fonetiką. Atskirai reikia pažymėti V. Vaitkevičiūtės darbą „Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis“⁴. Tai eksperimentais paremtas darbas, kuriame nustatyta lietuvių kalbos priebalsinių fonemų sudėtis ir aprašyti lietuvių literatūrinės kalbos priebalsiai.

Lietuvių kalbos fonetikos lyginimo su kitų kalbų fonetika klausimais paskelbti keli straipsniai⁵, bet didesnių darbų iš lyginamosios lietuvių ir anglų kalbų fonetikos tuo tarpu dar nėra.

Šiame darbe mėginama lyginti lietuvių ir anglų kalbų priebalsius. Kartu keliamas uždavinys, remiantis šiuo lyginimu, paruošti anglų kalbos priebalsių tarimo dėstymo lietuvių auditorijoje metodiką. Patyrimas rodo, kad besimokantysis lengviau ir greičiau išmoka tarti anglų k. garsus, kai pastarieji aiškinami, kur tai įmanoma, lietuviams palankiomis fonetinėmis sąlygomis. Pavyzdžiui, aiškindami anglų sonanto *j* tarimą, pirma duodame pratimą, kuriame *j* yra tarp dviejų balsių (*beyond* [bɪ'jɔnd], *a year* [ə'jɪə] ir pan.), nes lietuvių kalboje *j* yra sonantas tik tarp dviejų balsių (žr. 184 psl.).

Lyginant panašius anglų ir lietuvių kalbos priebalsius, remtasi minėtuoju V. Vaitkevičiūtės eksperimentiniu darbu ir savo stebėjimais.

Lietuvių auditorijoje, gretinant anglų kalbos priebalsius su lietuviškaisiais, reikia ne tik atsižvelgti į lietuvių literatūrinės kalbos priebalsių tarimą, bet neišleisti iš galvos ir jų tarimo įvairiose lietuvių kalbos tarmėse. Ne visai atsikračiusiam savo tarmiško tarimo lietuviui, studijuojančiam anglų kalbą, būtina išaiškinti jo tarmės tarimo savumus, anglų kalbos ir tarmės tarimo panašumus ir skirtumus. Šiame straipsnyje remiamasi tarmių klausimais išspausdinta medžiaga⁶ ir savo stebėjimais.

³ E. Grinaveckienė. Antriniai dvigarsiai ir trigarsiai lietuvių literatūrinėje kalboje. „Tarybinė mokykla“, 1957, Nr.6; A. Laigonaitė. Dėl lietuvių kalbos kirčio ir priegaidės supratimo. VVU Mokslų darbai, XXVI, V., 1958; E. Mikalauskaitė ir B. Svecevičius. Lietuvių kalbos fonetikos ir ortoepijos klausimu. „Tarybinė mokykla“, 1955, Nr.11; J. Tarvydas. Lietuvių kalbos fonetinis nagrinėjimas. „Tarybinė mokykla“, 1958, Nr.5; V. Vaitkevičiūtė. Kai kurie lietuvių kalbos fonetikos dėstymo vidurinėje mokykloje klausimai. „Tarybinė mokykla“, 1957, Nr.4; Z. Zinkevičius. Istorinė nosinių *a*, *e*, *i*, *u* raida. „Tarybinė mokykla“, 1954, Nr. 1 ir kt.

⁴ V. Vaitkevičiūtė. Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis. Lietuvių kalbotyros klausimai, I t., V., 1957.

⁵ R. Mironas. Apie lietuvių rusų kalbų lyginamąją istorinę fonetiką. „Tarybinė mokykla“, 1952, Nr.5, 6; R. Mironas. Apie lyginamąją istorinę fonetiką. „Tarybinė mokykla“, 1954, Nr.5; V. Mačkus. Dėl užsienio kalbų tarimo mokymo vidurinėje mokykloje. „Tarybinė mokykla“, 1955, Nr.5; B. Вайткевичюте. По поводу статьи Цукермана. „Вопросы языкознания“, 1956, №4; I. Volfsonas. Dėl anglų kalbos tarimo mokymo. „Tarybinė mokykla“, 1955, Nr.12; И. И. Цукерман. Преподавание фонетики русского языка литовцам. „Вопросы языкознания“, 1956, №5.

⁶ P. Būtėnas. Aukštaičių tarmės uokuojančios pašnektės sienos. „Archivum philologicum“, III knyga, 1932; G. Gerullis. Litauische Dialektstudien, Leipzig, 1930;

I. BENDRAS ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ PRIEBALSIŲ SISTEMŲ LYGINIMAS

A. Bendras abiejų kalbų priebalsių apibūdinimas

Anglų kalboje iš viso turime 24 priebalsius: *p, b, t, d, k, g, m, n, η, f, v, θ, ð, s, z, ʃ, ʒ, tʃ, dʒ, l, r, j, w, h*. Visi jie yra savarankiškos fonemos, t. y. nuo jų priklauso žodžių ir morfemų reikšmė. Anglų kalboje priebalsinės fonemos turi tam tikrų variantų, priklausančių nuo aplinkinių garsų, t. y. asimiliacinio pobūdžio variantų, pvz., prieš dantinius priebalsius *θ, ð* vietoj alveolinės fonemos *t* tariamas jos dantinis variantas.

Visi anglų kalbos priebalsiai, paprastai, yra kieti, nepalatalizuoti.

Lietuvių kalbos priebalsinė sistema yra gausingesnė: kiekvienas priebalsis (išskyrus *j*) gali būti kietas ir minkštas. V. Vaitkevičiūtės⁷ duomenimis, lietuvių kalboje priskaitoma net 45 priebalsinės fonemos: kietieji *p, b, t, d, k, g, c, č, dz, dž, m, n, s, š, z, ž, l, r, v, f, ch, h*, minkštieji *p', b', t', d', k', g', c', č', dz', dž', m', n', s', š', z', ž', l', r', v', f', ch', h'* ir priebalsis *j*, kuris negali turėti atitinkamos kietosios poros. Šiame straipsnyje, lyginant anglų ir lietuvių kalbų priebalsius, laikomasi V. Vaitkevičiūtės duoto lietuvių kalbos priebalsių suskirstymo.

Lietuvių kalboje kietieji priebalsiai pasitaiko prieš užpakalinės eilės balsius (*a, a:, ɔ, o:, u, u:*), prieš dvibalsius, kurie prasideda užpakalinės eilės balsiais (*au, ai, uo, ui*) ir absoliutinėje žodžio galūnėje. Minkštieji priebalsiai pasitaiko taip pat prieš užpakalinės eilės balsius ir prieš dvibalsius *au* ir *uo*.

Be to, lietuvių kalbos priebalsiai turi dar nemaža variantų, priklausančių nuo padėties žodyje ir kirčio. Prieš priešakinės eilės balsius jie yra suminkštinti. Minkštinimas yra asimiliacinis, nes priebalsių minkštėjimo laipsnis priklauso nuo liežuvio pakilimo, kuriuo pasižymi po priebalsio stovintis priešakinės eilės balsis ar dvibalsis, pvz., žodyje *kyla k* minkštesnis negu žodyje *kito*. Vadinas, suminkštintieji priebalsiai savarankiškų fonemų nesudaro, o yra tik kietųjų priebalsinių fonemų variantai.

Tariant visus lietuvių kalbos priebalsius prieš lūpinius balsius *ɔ, o:, u, u:, ui, uo*, lūpos yra apvalios. Anglų kalboje priebalsiai prieš lūpinius balsius ir abilūpį priebalsį *w* taip pat labializuojami.

V. Grinaveckis. Gimtosios mokinių tarmės panaudojimas literatūrinės tarties mokymui. „Tarybinė mokykla“, 1958, Nr.4; E. Grinaveckienė. Mituvos upyno tarmės fonetika. Lietuvių kalbotyros klausimai, 1 t., 1957; B. Гринавецкис. Говоры северо-западных дунининков. Автореферат, В., 1956; M. Киндурис. Литовский говор в белорусском окружении. Автореферат, Л., 1956; K. Явнис. Паневежские говоры лит. языка (K. Чуковский. Паневежский уезд, К., 1898); A. Salys. Kelios pastabos tarmių istorijai. „Archivum philologicum“, IV knyga, 1933; Ю. Сенкус. Говор северо-западных дунининков. Автореферат, В., 1956.

⁷ V. Vaitkevičiūtė. Lietuvių literatūrinės kalbos priebalsinių fonemų sudėtis. Lietuvių kalbotyros klausimai, 1 t., 1957.

B. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių klasifikacija

Pagal tarimo būdą anglų kalbos priebalsiai skirstomi į 1) uždaromos (occlusive) priebalsius, kuriuos tariant, kalbos padargai sudaro uždarumą ir oro srovė visiškai sustabdoma, pvz., *p, b, m*, ir 2) pučiamuosius (fricative), kuriuos tariant, oro srovė yra tik susiaurinama ir tarp kalbos padargų paliekama anga orui išeiti, pvz., *f, v, z*. Lietuvių kalboje, be minėtųjų priebalsių, dar yra virpamasis *r*, ir *r'*. Juos tariant, liežuvio galiukas virpa. Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje uždaromos priebalsiai skirstomi į sprogstamuosius (kuriuos tariant, vyrauja šlamesys ir oras staiga prasiveržia pro angą, pvz., *p, b*) ir nosinius sonantus (kuriuos tariant, vyrauja tonas, minkštasis gomurys nuleistas ir oras išeina pro nosį, pvz., *n, m*). Pučiamieji priebalsiai, kuriuose vyrauja šlamesys, abiejose kalbose vadinami šlamesio pučiamaisiais, pvz., *s, z, f, v*, o kuriuose vyrauja tonas — sklandžiaisiais pučiamaisiais, pvz., *l*. Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje uždaromos priebalsiai, kuriuos tariant, nuo pirmojo elemento (sprogstamojo) sklandžiai pereinama prie antrojo (pučiamojo), vadinami afrikatomis (anglų kalbos *tf, dʒ*, lietuvių — *c, č...*). Pagal aktyviai veikiančią kalbos padargą anglų kalbos priebalsiai skirstomi į 1) abilūpius, kuriuos tariant, uždarumą ar angą sudaro abi lūpos, pvz., *p, m*; 2) lūpinius dantinius, kuriuos tariant, apatinė lūpa prispaudžiama prie viršutinių dantų, pvz., *f, v*; 3) liežuvio priešakinius, kuriuos tariant, uždaromos arba angos sudaryme dalyvauja priešakinė liežuvio dalis arba liežuvio galiukas, pvz., *t, s*; 4) liežuvio vidurinius, kuriuos tariant, angos sudaryme dalyvauja vidurinė liežuvio nugarėlės dalis, pvz., *j*; 5) liežuvio užpakalinius, kuriuos tariant, uždaromos sudaryme dalyvauja užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis, pvz., *k, g*; 6) faringalinį, kurį tariant, anga orui praeiti sudaroma ryklėje (pharynx), pvz., *h*.

Lietuvių kalbos priebalsiai pagal aktyviai veikiančią kalbos padargą yra 1) abilūpiei, 2) lūpiniai dantiniai, 3) liežuvio priešakiniai, 4) liežuvio viduriniai ir 5) liežuvio užpakaliniai. Faringalinių priebalsių lietuvių kalboje nėra.

Išvardytų anglų kalbos priebalsių grupėse pasitaiko priebalsių, kurių nėra lietuvių kalboje: abilūpis anglų kalbos pučiamasis sonantas *w* atskira fonema lietuvių kalboje neegzistuoja (lietuvių kalboje yra tik fonemos *v* abilūpis variantas *w*). Tarp anglų kalbos liežuvio priešakinių priebalsių yra priebalsiai *θ, ð*, kurių nėra lietuvių kalboje. Prie anglų kalbos liežuvio užpakalinių priebalsių priklauso *k, g, ɣ*; lietuvių kalboje *ɣ* savarankiška fonema neegzistuoja (yra liežuvio užpakalinis fonemos *n* variantas *ɣ* prieš *g, k*). Lietuvių kalbos liežuvio priešakinių priebalsinių fonemų grupėje turime priebalsius *c, c'*, o liežuvio užpakalinių — priebalsius *ch, ch'*, kurių nėra anglų kalboje.

C. Anglų ir lietuvių kalbų priebalsių savitumai

1. Palatalizacija

V. Vaitkevičiūtė⁸ eksperimentais yra įrodžiusi, kad lietuvių kalbos minkštieji priebalsiai prieš užpakalinės eilės balsius yra minkštesni už suminkštintus priebalsius prieš priešakinės eilės balsius (pvz., *n* žodyje *niūrus* yra minkštesnis

⁸ Ten pat, 14 psl.

už *n* žodyje *ne*). Kadangi anglų kalboje bet koks priebalsių minkštinimas neleistinas, lygindami anglų kalbos priebalsius su panašiais lietuvių kalbos priebalsiais, kalbėsime apie priebalsių minkštinimą, arba palatalizaciją, lietuvių kalboje apamai, nekreipdami dėmesio į minkštinimo ar minkštumo laipsnį.

Anglų kalbos priebalsių palatalizacija prieš priešakinės eilės balsius yra charakteringiausia ir sunkiausiai ištaisyama lietuvių klaida, tariant anglų priebalsius. Todėl manome, kad būtina ją aptarti mūsų darbo pradžioje.

Palatalizacija anglų kalboje neturi foneminės reikšmės, kitaip sakant, ar priebalsius tarsime suminkštintus, ar ne, nuo to žodžio prasmė nepasikeis; tačiau priebalsių palatalizavimas suteikia visam anglų kalbos tarimui lietuvišką akcentą.

Norint išvengti priebalsių palatalizacijos anglų kalboje, reikia pajusti, kaip, priebalsius palatalizuojant, vidurinė liežuvio nugarėlės dalis pakyla prie kietojo gomurio. Kitaip tariant, palatalizuojant priebalsius, susidaro papildomas židiny tarp vidurinės liežuvio nugarėlės dalies ir kietojo gomurio. Kuo arčiau vidurinė liežuvio nugarėlės dalis prisiartina prie kietojo gomurio, tuo priebalsis minkštesnis. Bet žmogus lengvai junta tik priešakinės liežuvio nugarėlės dalies judesius, o užpakalinės ar vidurinės dalies judesiai juntami tik tada, kai užpakalinė (pvz., tariant *k*, *g*) ar vidurinė dalis su gomuriu sudaro uždaramą. Palatalizuojant priebalsį, vidurinės liežuvio nugarėlės dalies pakilimo prie kietojo gomurio paprastai neįjuntame. Todėl, norint išvengti palatalizacijos klaidų, tariant angl. priebalsius, reikia išmokti pajusti vidurinės liežuvio nugarėlės dalies pakilimą prie kietojo gomurio. Tai pavyksta, kai tariame lietuviškų žodžių junginius *kol tyja, tol lėkė, ligi šiol lenda* ir pan., neatitraukdami liežuvio galiuko nuo priešakinių dantų, pereidami nuo kietojo *l* tarimo pirmo žodžio gale prie suminkštinto *l* antrojo žodžio pradžioje. Tada aiškiai galima pajusti, kaip, tariant suminkštintą *l*, vidurinė liežuvio nugarėlės dalis pakyla prie kietojo gomurio, kitaip sakant, kaip palatalizuojamas *l*. Panašiu būdu galima pastebėti ir kitų priebalsių minkštinimą. Tardami gretimoje padėtyje tą patį priebalsį vieną kartą kietai, o kitą minkštai, juntame tarimo skirtumą, t. y. palatalizaciją. Antai, lengva pajusti atskirų priebalsių palatalizaciją prieš priešakinės eilės balsius, tariant šiuos žodžių junginius: *kaip pykti, eit tyliai, tik kibiras, kam myli, pirmyn nešti, abipus sekti* ir t.t. Vidurinės liežuvio nugarėlės dalies pakilimą galima pajusti, kai priebalsis tame pačiame žodyje kartą tariamas kietai, o kitą — minkštai: *baubimas, gagenti, varvėti, zuzėti*. Gerai suvokus kieto ir minkšto priebalsio tarimo skirtumą, reikia pratintis tarti anglų kalbos žodžius, vengiant juose priebalsių palatalizacijos klaidų. Galima išvengti priebalsių palatalizacijos prieš anglų kalbos priešakinės eilės balsius, ir ilginant patį priebalsį, ir, tik jį ištarus, vidurinę liežuvio nugarėlės dalį pakeliant prie kietojo gomurio artimiausiam balsiui tarti (pvz., *sssi:, mmmi:*). Bet ilginti įmanoma tik pučiamuosius priebalsius, uždaramos nosinius sonantus; tuo tarpu uždaramos sprogstamieji priebalsiai negali būti ilginami.

Svarbu žinoti, kad lietuvių kalboje suminkštėja ne tik priebalsis, kuris betarpiškai stovi prieš priešakinės eilės balsį, bet ir priebalsis, stovįs prieš kitą minkštą ar suminkštintą priebalsį, pvz., *pi'l'i*. Iš to kyla tipinga lietuvių

klaida — palinkimas minkštinti anglų kalbos priebalsius prieš kitą priebalsį, stovintį prieš priešakinės eilės balsį, pvz., vietoj *finger* [fɪŋgə] taria [fɪŋ'g'ə], o vietoj *smell* [smel] taria [s'm'el].

Kalbant apie priebalsių palatalizaciją, negalima užmiršti, kad ji ypač stipri kai kuriose lietuvių kalbos tarmėse, pvz., aukštaičių vakariečių šiauriečių (Šakyna, Žagarė, Gruzdžiai, Tytuvėnai). Reikia tai atsiminti dėstantiems anglų kalbos priebalsių tarimą tų tarmių atstovams. Jų įprotis pakelti vidurinę liežuvio nugarėlės dalį prie kietojo gomurio prieš priešakinės eilės balsius yra toks stiprus, kad, norint išvengti palatalizacijos, tariant angliškus žodžius, kartais tenka sudaryti dirbtinę kliūtį, neleidžiančią vidurinei liežuvio daliai pakilti (pvz., padėti smulkų saldainiuką ant vidurinės liežuvio nugarėlės dalies), ir tik tada tarti tokius žodžius, kaip *see, me, tea*.

2. Aspiracija

Anglų kalbos duslieji uždarumos sprogstamieji priebalsiai *p, t, k* tariami su aspiracija: tuoj po sproginimo oro srovė išeina pro balsaskylę laisvai, sudarydama tam tikrą šlamesį, o tik po to balso stygos priartėja viena prie kitos, pradeda virpėti ir pasigirsta po priebalsio einantis balsis. Taigi, aspiracija yra šlamesys, kuris girdėti tuoj po priebalsio sproginimo, dar balso stygomis nepradėjus virpėti. Anglų kalboje aspiracijos laipsnis priklauso nuo aplinkinių garsų bei kirčio: ypač stipri aspiracija pastebima prieš ilguosius balsius ir diftongus (*part, pike*), silpnesnė — prieš trumpuosius balsius (*pot*), tik labai nežymi — po *s* (*spy*) ir prieš nekirčiuotą balsį (plg. *pit, carpet*). Neaspiruotieji *p, k, t* skamba anglui kaip *b, g, d*. Iš to matyti aspiracijos svarba. Lietuvių kalboje priebalsiai *p, t, k* aspiruojami tik žodžio gale (*tikh*).

3. Faukalinis sproginimas⁹

Anglų kalboje vyksta faukalinis sproginimas, jeigu po uždarumos sprogstamųjų priebalsių *p, b, t, d, k, g* eina nosinis priebalsis (*written* ['rɪtɪn], *sudden* ['sʌdn]). Žodžio gale nosinis priebalsis tokioje padėtyje sudaro skiemenį. Lietuvių kalboje faukalinis sproginimas vyksta tik po priebalsių *t, d* (*atnešti, kad nori*), ir nosinis priebalsis skiemens nesudaro.

4. Šoninis oro išpūtimas

Jeigu po sprogstamųjų priebalsių *p, b, t, d, k, g* eina priebalsis *l*, anglų kalboje vyksta šoninis oro išpūtimas (*little* ['lɪtl], *middle* ['mɪdl]). Žodžio gale tokioje padėtyje *l* sudaro skiemenį. Šoninis oro išpūtimas pasitaiko ir lietuvių kalboje, bet *l* skiemens nesudaro.

5. Sprogstamųjų priebalsių fazės

Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje sprogstamasis priebalsis turi tris fazes: uždarymo, išlaikymo ir sproginimo. Jeigu anglų kalboje po sprogstamojo priebalsio stovi kitas sprogstamasis priebalsis (pvz., *that day*), pirmas sprogs-

⁹ Faukalinis sproginimas — kai sproginimas vyksta nosies ertmėje.

ramasis priebalsis (*t*) netenka sproginimo. Lietuvių kalboje toks sprogstamasis priebalsis (pvz., *apginti*) išlaiko visas tris fazes, tik sproginimas silpnesnis negu kitais atvejais.

6. Sprogstamųjų priebalsių spirantizacija

Tariant anglų kalbos sprogstamuosius priebalsius *k*, *g*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis prisispaudžia prie minkštojo gomurio. Tariant liet. *k*, *g* (ypač prieš kitą sprogstamąjį priebalsį, pvz., *aktas*), užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis silpniau prispausta prie kietojo gomurio krašto ir dėl to *k*, *g* kartais spirantizuojami.

7. Galūninių priebalsių tarimas

Anglų kalbos priebalsiai žodžio gale tariami aiškiai; duslieji priebalsiai — dusliai, o skardieji — skardžiai. Tačiau pati skardžiojo priebalsio pabaiga šiek tiek duslinama. Ypač aiškiai ir ilgai tariami anglų kalbos sonantai po trumpųjų balsių. Lietuvių kalbos priebalsiai, išskyrus sonantus *r*, *l*, *m* (pvz., *kur*, *kol*, *kam*), žodžio gale yra duslūs. Rišlioje kalboje dėl asimiliacijos ir lietuvių kalboje pasitaiko skardus priebalsis žodžio gale (pvz., *tad gal*). Toks priebalsis lietuvių kalboje išlieka skardus iki pat galo.

8. Asimiliacija

Anglų kalbos žodžio viduryje, o taip pat ir susitikus dviem žodžiams, skardusis priebalsis gali būti prieš duslųjį ir atvirkščiai. Kitaip tariant, anglų kalboje nėra asimiliacijos pagal balso stygų darbą, pvz., *bodkin* ['bɒdʒkɪn], *good pipe* ['gʊd 'paɪp]. Jei lietuvių kalboje po dusliojo priebalsio eina skardusis, abu tariami skardžiai; jei po skardžiojo — duslusis, abu tariami dusliai. Kitaip sakant, lietuvių kalboje paprastai vyksta regresyvinė asimiliacija: *bėgti*, *rasntamas*. Iš čia kyla asimiliacijos klaidos tariant angliškus žodžius, pvz., *English book* (vietoj ['ɪŋɡlɪʃ 'bʊk] tariama ['ɪŋɡlɪʒ 'bʊk]). Lietuvių kalboje *s* prieš *č* virsta *š*, pvz., *pėsčias* ['pɛʃtʃəs], *z* prieš *ž* virsta *ž*, pvz., *skruzdžių* ['skruʒdʒ'ʊ:]. Iš čia kyla asimiliacijos klaidos tokiuose angliškuose žodžiuose, kaip *pasture* (vietoj ['pɑ:stʃə] tariama ['pɑ:stʃə]).

Asimiliacija yra dažniausiai pasitaikanti anglų kalbos priebalsių tarimo klaida. Todėl reikia čia pat smulkiau ją panagrinėti.

Norint išvengti dusliųjų anglų kalbos priebalsių skardinimo prieš skardžiuosius priebalsius, pravartu (išanalizavus tokių lietuviškų žodžių, kaip *atbuko*, *atbrenda*, *apgauti*, *šitai* *daryti* ir t. t., rašybą) įsisąmoninti asimiliaciją lietuvių kalboje. Rekomenduotina tarti šiuos žodžius lėtai, skiemenimis, pvz., *at* — *buko*, *at* — *brenda*, *ap* — *gauti*, o žodžių junginiuose daryti pauzę tarp pirmo ir antro žodžio, pvz., *šitai* — *daryti*. Įsisąmoninę skardinimo asimiliacijos atvejus lietuvių kalboje, iš pradžių lėtai, o paskui pagreitindami tempą pradame tarti tokius angliškus žodžius bei žodžių junginius, kaip *bodkin*, *uphold*, *upbraid*, *get books*, *let them*, *up the hill*, *hop down*.

Norint išvengti skardžiųjų anglų kalbos priebalsių duslinimo prieš dusliuosius priebalsius ar žodžio gale, pravartu įsisąmoninti duslinimo asimiliaci-

jos atvejus lietuvių kalboje. Prieš tai naudinga išanalizuoti lietuviškų žodžių bei žodžių junginių *globti, taif kertam, visad kurčias, kad sako, daug paruošė, sulig stogu* ir t. t. rašybą ir tarti kiekvieną žodį lėtai, skiemėmis ir su pauze žodžių junginyje tarp pirmo ir antro žodžio, neduslinant galūninio priebalsio, pvz., *daug paruošti*. Reikia taip pat atsiminti, kad rišioje kalboje skardieji priebalsiai žodžių gale gali būti tariami skardžiai, pvz., *visad gudrauja, lyg darydamas*. Tokiu būdu įsisamoningą priebalsių duslinimo asimiliaciją lietuvių kalboje, neduslindami priebalsių, iš pradžių lėtai, o paskui greitindami tempą, tariame tokius angliškus žodžius bei žodžių junginius, kaip *dog, club, have time*.

Anglų kalboje asimiliuojama pagal artikuliuojančius kalbos padargus, pvz., alveoliniai priebalsiai *t, d, n, s, l* prieš dantinius θ, δ virsta dantiniiais (*at the, hid them, fill then, filth, ninth*).

9. Labializacija

Kaip jau minėta, lietuvių kalboje prieš lūpinius balsius priebalsiai labializuojami. Tą patį reiškinį prieš lūpinius balsius ir abilūpį priebalsį *w* sutinkame ir anglų kalboje. Tačiau lietuvių kalboje, priebalsius labializuojant, lūpos apvalios bei atkištos į priekį, anglų — jos sudaro apvalią angą, bet neatkišamos į priekį.

Būdinga lietuvių klaida tariant anglų kalbos priebalsius prieš lūpinius balsius — lūpų atkišimas į priekį.

II. ATSKIRŲ ANGLŲ IR LIETUVIŲ KALBŲ PRIEBALSIŲ LYGINIMAS

A. Anglų ir lietuvių kalbų uždaramos priebalsiai

1. Uždaramos sprogstamieji priebalsiai

Anglų kalbos uždaramos sprogstamieji priebalsiai yra *p, b, t, d, k, g*. Lietuvių kalbos uždaramos sprogstamieji priebalsiai yra: kietieji *p, b, t, d, k, g* ir minkštieji *p', b', t', d', k', g'*.

p

Anglų kalboje *p* yra abilūpis sprogstamasis duslusis priebalsis. Jį tariant, kelias orui išeiti pro burnos ertmę uždaramas, sučiaupiant lūpas, paskui tarp lūpų sudaroma anga, pro kurią oras prasiveržia su triukšmu; lūpos įtemptos, neatkištos; anglų kalbos *p* būdinga aspiracija.

Lietuvių kalboje *p* tariamas panašiai kaip ir anglų kalboje: pro suglaustas lūpas oras staiga išsiveržia su triukšmu; tik, tariant lietuvių kalbos *p*, lūpos mažiau įtemptos, sprogimas silpnesnis, aspiracija pastebima tiktai žodžio gale (pvz., *vakaroph, galoph*). Liet. *p* tariamas ne taip energingai kaip angl. *p*.

Anglui be aspiracijos ištartas *p* skamba panašiau į *b* negu *p*, todėl, dėstant šio garso tarimą, būtina pabrėžti aspiraciją, nes dėl jos nebuvimo gali kilti foneminių klaidų (vietoj *pit* „sachta“, anglas supranta *bit* „gabalas“).

Aspiruotą angl. *p* galima lyginti su liet. *p* žodžio gale. Taigi, norint išmokti tarti aspiruotą anglų *p*, pravartu pratintis pirma tarti angl. žodžius, kuriuose *p* yra žodžio gale, pvz., *hop*, *map*, stengiantis *p* tarti kuo energingiau. Išmokę tarti *p* žodžio gale, tariame angl. žodžius su *p* žodžio pradžioje, pvz., *pot*, *pen*. Besimokant tarti *p* žodžio pradžioje, rekomenduotina, be to, giliai įkvėpti orą, o iškvėpiant tarti minėtus žodžius.

b

Anglų kalbos *b* skiriasi nuo *p* skardumu ir tuo, kad tariamas be aspiracijos. Tai abilūpis sprogtamasis skardusis priebalsis.

Tariant angl. *b* žodžio pradžioje ir gale (*bed*, *mob*), uždaruma ilgiau trunka, negu tariant liet. *b*.

Per skardžiai ištartas *b* žodžio gale skamba kaip *bʰ*. Pastebėta, kad tokį murmamąjį garsą anglišku žodžių gale ypač linkę tarti žmonės, kurių tarmėse pasitaiko toks garsas (kai kurie žemaičiai, Panevėžio apylinkių gyventojai).

Išmokę aspiruoti angl. *p*, lietuviai yra linkę aspiruoti ir *b*. Tą klaidą daro ypač tie lietuviai, kurių tarmėse *b* aspiruojamas (pvz., aukštaičiai vakariečiai šiauriečiai, kartais žemaičiai). Tą klaidą galima lengvai ištaisyti vien atkreipiant dėmesį į ją.

t

Anglų kalboje *t* yra liežuvio priešakinis alveolinis sprogtamasis duslusis priebalsis. Tariant izoliuotai angl. *t*, liežuvio galiukas lengvai prispaudžiamas prie alveolių, tuo tarpu tariant liet. *t*, — prie viršutinių dantų ir alveolių. Tokiu būdu, ir lietuvių, ir anglų kalboje *t* turi apikalinę artikuliaciją (apikalinė artikuliacija — kai, sudarant uždarumą ar angą, dalyvauja liežuvio galiukas, ir jis yra prie viršutinių dantų arba alveolių; dorsalinė artikuliacija — kai, sudarant uždarumą ar angą, dalyvauja liežuvio nugarėlė).

Angl. *t* skiriasi nuo liet. *t* aspiracija. Tariant liet. *t*, aspiracija pastebima tik žodžio gale, ypač sutrumpintoje bendraties formoje, pvz., *dirbtʰ*, *pirštʰ*, *eitʰ*. Tariant angl. *t*, reikia nurodyti ne tik tai, kad liežuvio galiukas būtų apikališkai prispaudžiamas prie alveolių, bet ir tai, kad *t* būtų aspiruotas. Be aspiracijos ištartas *t* anglui skamba kaip *d*, ir todėl, dėstant šio garso tarimą, būtina ypač pabrėžti aspiraciją, nes dėl to gali kilti foneminių klaidų (plg. *bed* „lova“ ir *bet* „lažybos“).

Anglų kalbos *t* aspiraciją galima lyginti su lietuvių kalbos *t* aspiracija žodžio gale. Taigi, norint išmokti aspiruoti anglų kalbos *t*, pravartu pradėti nuo anglišku žodžių, kuriuose *t* yra žodžio gale, pvz., *met*, *bet*, stengiantis *t* tarti kuo energingiau. Išmokę tarti angl. *t* žodžio gale, tariame angl. žodžius su *t* žodžio pradžioje, pvz., *time*, *ten*. Tariant *t* žodžio pradžioje, rekomenduotina, be to, giliai įkvėpti orą, o iškvėpiant tarti minėtus žodžius.

Tariant liet. *t*, uždaruma atidaroma labai greitai (liežuvio galiukas greitai atitraukiamas nuo viršutinių dantų ir alveolių, tuo tarpu tariant angliškąjį

t, liežuvio galiukas lėčiau atitraukiamas nuo alveolių, ir todėl girdėti nežymi afrikacija (po *t* girdėti trumpas silpnas *f*).

Dažnai lietuviai (ypač dzūkai) vietoj angl. aspiruoto *t* taria tikrą afrikatą *c*. Norint to išvengti, reikia žiūrėti, kad liežuvio galiukas po sproginimo nebūtų nulenkiamas žemyn.

d

Anglų kalboje *d* yra liežuvio priešakinis alveolinis sprogstamasis skardusis priebalsis. Nuo *t* jis skiriasi tuo, kad, jį tariant, balso stygos virpa, tariamas jis su mažesne energija ir be aspiracijos.

Nuo liet. *d* angl. *d* skiriasi tuo, kad, tariant angl. *d*, liežuvio galiukas prispaustas prie alveolių, tariant liet. *d*, — prie viršutinių dantų ir alveolių.

Dėl *d* skardumo anglų kalboje yra pasakytina tas pat, kas buvo pasakyta dėl *b* skardumo.

Tą pačią aspiracijos klaidą (žr. pastabą dėl *b* aspiracijos klaidos) tardami *d* daro ypač tie lietuviai, kurių tarmėje *d* aspiruojamas, pvz., aukštaičiai vakariečiai šiauriečiai, kartais žemaičiai.

k

Anglų kalbos *k* yra liežuvio užpakalinis sprogstamasis duslusis priebalsis. Tariant angl. *k*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis prispaudžiama prie minkštojo gomurio. Tuo tarpu tariant liet. *k*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis prispaudžiama prie kietojo gomurio krašto. Tokiu būdu, angl. *k* yra labiau užpakalinis už liet. *k*. Angl. *k* tariamas žymiai aspiruojant; lietuvių kalboje *k* aspiracija pastebima tik žodžio gale, pvz., žodyje *tikh*, *dusykh*, *rašyk*. Aspiruotą angl. *k* galima lyginti su liet. *k* žodžio gale. Taigi, norint išmokti tarti angl. aspiruotą *k*, reikia pratintis tarti angl. žodžius, kuriuose *k* yra žodžio gale, pvz., *back*, *neck*, stengiantis *k* tarti kuo energingiau. Po to pradėdama tarti angl. žodžius, kuriuose *k* pasitaiko žodžio pradžioje, pvz., *cat*, *can*. Patartina giliai įkvėpti orą, o iškvėpiant tarti minėtus žodžius.

Tariant liet. *k*, liežuvius ne taip tvirtai prispaustas prie gomurio kaip tariant angl. *k*, ir lietuvių tarime kartais girdimas garsas, panašesnis į *ch* (kaip žodyje *chanas*) negu į *k*. Toks spirantizuotas *k* ypač girdėti prieš kitą uždaromos sprogstamąjį priebalsį, pvz., *aktas*. Anglų kalboje *k* tokiu atveju netenka sproginimo, bet uždaruma yra stipri. Anglų kalbos *k* spirantizacijai išvengti būtina siekti, kad, tariant tokius žodžius, kaip *act*, *fact*, *attract*, *neglect*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis tvirtai prisispautų prie minkštojo gomurio ir kartu būtų sulėtintas artikuliacijos tempas.

Supriešakėjęs liet. *k*, kurį tariant užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis ne labai stipriai prisispaudžia prie kietojo gomurio, greičiau pasiduoja palatalizacijai. Pastebėta, kad dėl tos priežasties angl. *k* lietuviai labiau už kitus sprogstamuosius priebalsius linkę minkštinti (ypač prieš angl. centrinį balsį *ə*).

g

Anglų kalbos *g* yra liežuvio užpakalinis sprogstamasis skardusis priebalsis. Nuo *k* jis skiriasi duslumu ir ne taip energinga artikuliacija; jis tariamas be aspiracijos. Nuo liet. *g* angl. *g* skiriasi šiais bruožais: 1) Tariant angl. *g*, už-

pakalinė liežuvio nugarėlės dalis prisispaudžia prie minkštojo gomurio, tuo tarpu tariant liet. *g*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis prisispaudžia prie kietojo gomurio krašto. Tokiu būdu, angl. *g* labiau užpakalinis už liet. *g*. 2) Tariant angl. *g* žodžio pradžioje ir gale (pvz., *good, big*), uždarama ilgiau trunka negu tariant liet. *g*. 3) Tariant liet. *g*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis ne taip stipriai prisispaudžia prie kietojo gomurio krašto, ir todėl kartais girdisi garsas, panašesnis į skardųjį *h* (kaip žodyje *hegemonija*) negu *g*. Norint išvengti tokios lietuviškos angl. kalbos *g* spirantizacijos, būtina žiūrėti, kad, tariant tokius angl. žodžius, kaip *good, get, girl*, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis tvirtai prispaustų prie minkštojo gomurio. Dėl spirantizacijos lietuviai ypač linkę minkštinti angl. *g* prieš vidurinės eilės balsį *ə*.

Dėl *g* skardumo anglų kalboje yra pasakytina tas pat, kaip dėl *b* skardumo.

Aspiracijos klaidos — analogiškos (žr. *b* aspiraciją). Pastebėta, kad tą klaidą daro ypač tie, kurių tarmėse *g* aspiruotas (šiauriečiai, kartais žemaičiai).

2. Uždarumos nosiniai priebalsiai (sonantai)

Anglų kalboje yra trys uždarumos nosiniai priebalsiai *m, n, ŋ*. Lietuvių kalboje turime 4 nosinius priebalsius: *m, n, m', n'*; *ŋ* lietuvių kalboje pasitaiko tik kaip fonemos *n* pozicinis variantas.

m

Lietuvių ir anglų kalbose *m* — abilūpis nosinis uždarumos skardusis priebalsis. Angl. *m* skiriasi nuo liet. *m* tuo, kad, tariant angl. *m*, lūpos labiau įtemptos, uždarama žodžio pradžioje ir gale ilgiau trunka negu tariant liet. *m*; ypač ilgas angl. *m* žodžio gale po trumpojo balsio (pvz., *dim*) ir tais atvejais, kai jis sudaro atskirą skiemenį (pvz., *prism*). Lietuvių kalboje *m*, atvirkščiai, gale labai trumpas, ir lūpos pasilieka sučiauptos iki artikuliacijos galo (t. y. jis tariamas tik dviem fazėmis: uždarymu ir išlaidymu, pvz., *kam, mokiniam*). Lietuvių kalboje *m* būna ilgesnis mišriuosiuose dvigarsiuose su tvirtagale prieгаide, pvz., *kuūmpis, šlaūpa, taūpa*. Su šituo *m* ir reikia lyginti angl. *m*.

Norint išmokti tarti angl. *m*, reikia pirma tarti tokius angliškus žodžius, kuriuose *m* pasitaiko panašioje padėtyje kaip mišriuosiuose liet. kalbos dvigarsiuose, pvz., *amber, damper*, o paskui — lygiagrečiai kiekvieną žodį su pirmuoju jo skiemeniu, nekeičiant artikuliacijos, pvz., *amber — am, damper — dam*.

n

Anglų kalbos *n* yra liežuvio priešakinis alveolinis nosinis uždarumos skardusis priebalsis. Jo tarimo būdas toks pat kaip ir priebalsio *d* (t. y. liežuvio galiukas prispaudžiamas prie alveolių, tik tariant *n* minkštasis gomurys nuleistas ir oras praeina pro nosies ertmę).

Tariant liet. *n*, liežuvio galiukas prispaudžiamas prie viršutinių dantų ir alveolių. Tariant angl. *n*, lūpos labiau įtemptos, uždarama žodžio pradžioje

ir gale ilgiau trunka. Angl. *n* ypač ilgas žodžio gale po trumpojo balsio (pvz., *tin*) ir tais atvejais, kai jis sudaro atskirą skiemenį (pvz., *sudden*). Lietuvių kalboje *n* būna ilgesnis mišriuosiuose dvigarsiuose su tvirtagale priegaide.

Dėstant angl. *n* tarimą, reikia pirma duoti pratimą, kuriame *n* yra panašioje padėtyje kaip mišriuosiuose liet. kalbos dvigarsiuose, pvz., *bandit*, *tandem*, o paskui tarti lygiagrečiai kiekvieną žodį su pirmuoju jo skiemeniu, nekeičiant artikuliacijos (*bandit* — *ban*, *tandem* — *tan*).

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad lietuviai linkę minkštinti *n* ne tik prieš priešakinės eilės balsius, bet ir prieš užpakalinės eilės diftongą *ou*, pvz., *no* [nou] taria [niou]. Tyrimai rodo, kad lietuviai pakeičia dvibalsį *ou*, kurio iš viso nėra lietuvių literatūrinėje kalboje, dvibalsiu *eu*, kuris lietuvių kalboje žodžio pradžioje pasitaiko daugiausia po priebalsio *n*, pvz., *neuralgija*, *neurastenikas*. Kadangi *eu* yra priešakinės eilės dvibalsis, lietuviai minkština *n* prieš šį dvibalsį ir vietoj [nou] girdėti [nieu]. Norint išvengti šitos klaidos, reikia pirmiausia išmokti taisyklingai tarti *ou*, o tik paskui tarti šį dvibalsį su *n*.

η

Anglų kalbos *η* — liežuvio užpakalinis veliarinis nosinis uždarumos skardusis priebalsis. Jį tariant, užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis prisispaudžia prie priešakinės minkštojo gomurio dalies, o užpakalinė minkštojo gomurio dalis nuleidžiama. Tokiu būdu oro srovė praeina pro nosies ertmę.

Dėstant *η* tarimą lietuvių auditorijoje, reikia pirmiausia pabrėžti, kad *n* ir *η* anglų kalboje yra atskiros fonemos, nuo kurių priklauso žodžių reikšmė, pvz., *ran* [ræn] „bėgo“, *rang* [ræŋ] „skambėjo“. Lietuvių kalboje *ŋ* yra fonemos *n* variantas mišriuosiuose dvigarsiuose prieš sprogstamuosius priebalsius *k*, *g*, pvz., *langas*, *lenkti*. Angl. *η* ilgesnis už liet. *ŋ* (fonemos *n* variantą). Liet. *η* šiek tiek ilgesnis dvigarsiuose su tvirtagale priegaide. Taigi, norėdami išmokti tarti angl. *η*, pirma tariame angliškus žodžius, kuriuose *η* yra panašioje padėtyje kaip mišriuosiuose lietuvių kalbos dvigarsiuose, pvz., *hunger* ['hʌŋgə], *longer* ['lɔŋgə], o paskui — lygiagrečiai kiekvieną žodį su pirmuoju jo skiemeniu, nekeisdami artikuliacijos (*longer* — *long* ['lɔŋgə — lɔŋ], *hunger* — *hung* ['hʌŋgə — hʌŋ]).

Dėstant angl. *η* tarimą lietuvių auditorijoje, labai svarbu nurodyti, kad lietuvių kalba turi panašų garsą. Fonemų variantų savo gimtojoje kalboje mes paprastai nepastebime ir, kol neįpratome stebėti savo artikuliacijos, neįtampa, kad lietuvių kalboje tam tikrais atvejais tariame liežuvio užpakalinį *η*. Iš pradžių šį priebalsį tarti kartais būna lengviau, prispaudžiant liežuvio galiuką ir priešakinę liežuvio nugarėlės dalį prie apatinių dantų smegenų.

Lietuvių kalboje balsiai nosinių priebalsių kaimynystėje iš dalies sunosinėja. Pastebėta, kad lietuviai ypač linkę tarti nosinius balsius tarp dviejų liežuvio užpakalinių anglų kalbos *η*: *singing* ['siŋiŋŋ], *longing* ['lɔŋiŋŋ]¹⁰. Norint išvengti šitos klaidos, reikia atskirai tarti balsį ir, padarius pauzę, tarti priebalsį *ŋ* : 1 — *ŋ*. Pamažu pereinama prie sujungtinio balsio ir priebalsio tarimo.

¹⁰ ≈ žymi balsių sunosinėjimą.

B. Anglų ir lietuvių kalbų pučiamųjų priebalsių lyginimas

1. Pučiamieji šlamesio priebalsiai

Anglų kalbos pučiamieji šlamesio priebalsiai yra *f, v, θ, ð, s, z, f, ʒ, h*. Lietuvių kalbos pučiamieji šlamesio priebalsiai yra *f, f', v, v', s, s', š, š', z, z', ž, ž', ch, ch', h, h', j*. Tokiu būdu, anglų kalboje nėra liežuvio užpakalinių pučiamųjų *ch, ch'*; *j* anglų kalboje ne pučiamasis šlamesio, o pučiamasis sonantas.

f

Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje *f* yra lūpinis dantinis pučiamasis duslusis priebalsis; jį tariant, anga orui praeiti sudaroma tarp viršutinių dantų ir apatinės lūpos.

v

Tiek lietuvių, tiek anglų kalboje *v* skiriasi nuo *f* skardumu; tai yra lūpinis dantinis pučiamasis skardusis priebalsis. Palyginti su liet. *v*, angl. *v* energingesnis bei ryškesnis. Tariant šį garsą, ypač svarbu žiūrėti, kad lūpos būtų įtemptos ir kad viršutiniai dantys liestų ne apatinės lūpos viršų, bet jos užpakalinę sienelę (kitaip angl. *v* negalima ištarti pakankamai ryškiai).

θ, ð

Anglų kalbos *θ, ð* yra liežuvio priešakiniai dantiniai pučiamieji priebalsiai; *θ* — duslus, *ð* — skardus.

Panašių garsų lietuvių kalboje nėra, todėl, lyginant su lietuviškais garsais, atsiranda fonetinių klaidų, pradedami painioti žodžiai. Norint taisyklingai tarti šiuos priebalsius, svarbu įsisąmoninti kalbos padargų padėtį juos tariant: neįtempto bei plokščio liežuvio galiukas lengvai prispaudžiamas prie viršutinių dantų krašto (jei tai sunku, galima liežuvio galiuką iškišti tarp dantų). Oras pučiamas pro angą, kurią sudaro viršutiniai dantys ir liežuvio galiukas; labai svarbu, kad liežuvio šonai atsiremtų į šoninius dantis.

Dažnai vietoj *θ, ð* klaidingai tariama *t, d, f, v* arba *s, z. s, z* panašūs į *θ, ð* tuo, kad jie pučiamieji, bet skiriasi angos pobūdžiu: tariant *s, z* anga apvali, o tariant *θ, ð* — plokščia. Norint išvengti klaidingo *s, z* tarimo vietoj *θ, ð*, reikia neįtempto ir plokščio liežuvio galiuką lengvai prispausti prie viršutinių dantų, tada anga orui praeiti bus plokščia, o ne apvali.

t, d panašūs į *θ, ð* tuo, kad tariant *t, d* liežuvio nugarėlė plokščia, kaip ir tariant *θ, ð*, o skiriasi tuo, kad *t, d* uždaromos sprogstamieji, o *θ, ð* — pučiamieji. Norint išvengti šios klaidos, reikia tik lengvai prispausti liežuvio galiuką prie viršutinių dantų, kad liktų anga orui išeiti.

f, v panašūs į *θ, ð* tuo, kad jie pučiamieji, o skiriasi angos vieta: tariant *θ, ð* anga sudaroma tarp neįtempto ir plokščio liežuvio galiuko ir viršutinių dantų krašto, o tariant *f, v* anga sudaroma tarp viršutinių dantų ir apatinės lūpos.

Įsisąmoninus, kaip artikuliuojami priebalsiai *t, d, f, v, θ, ð* ir kuo priebalsių *θ, ð* artikuliacija skiriasi nuo priebalsių *t, d, f, v* artikuliacijos, lengvai galima išvengti klaidų. Sunkiau tarti *θ, ð* junginyje su keliais priebalsiais, nes lietuvių kalbos garsinėje sistemoje rečiau pasitaiko kelių priebalsių junginiai. Todėl reikia pratintis tarti tokius žodžius, kaip *fifths, months, mouths*, iš pradžių tariant kiekvieną galūninį priebalsį atskirai (*fif-th-s, mon-th-s, mou-th-s*) ir pamažu pereiti prie greitesnio tarimo. Dėstant *θ, ð* tarimą, galima taip pat priminti, kad švepliai taria tokius garsus vietoj *s, z*.

Palatalizacijos klaidų, tariant šiuos garsus, nepastebėta.

s

s anglų kalboje — liežuvio priešakinis alveolinis pučiamasis duslusis priebalsis. Jį tariant, priešakinė liežuvio dalis priartėja prie alveolių; apvali anga orui praeiti susidaro tarp priešakinės liežuvio nugarėlės dalies ir alveolių. Liet. *s* tariamas panašiai kaip angl. *s*, tik apvali anga orui praeiti yra siauresnė, todėl liet. *s* yra šaižesnis už angl. *s*.

Pripratę prie šaižaus *s* gimtojoje kalboje, lietuviai taria angl. *s* per daug šaižiai. Kartais lietuviai vietoj angl. *s* taria afrikatą *ts*, t. y. nepalieka angos orui praeiti. Todėl, dėstant angl. *s* tarimą, būtina nurodyti, kad, tariant angl. *s*, anga tarp priešakinės liežuvio dalies ir alveolių yra didesnė negu tariant liet. *s*, ir kad reikia labiau atitraukti priešakinę liežuvio nugarėlės dalį nuo alveolių.

z

Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje *z* skiriasi nuo *s* skardumu. Be to, lietuvių kalboje *z* ne toks šaižus ir ne taip energingai artikuliuojamas kaip *s*. Skardusis *z* anglų kalboje vartojamas žodžio gale kaip daiktavardžio daugiskaitos (pvz., *windows* [z]) ar Possessive case (pvz., *Brown's* [z]) ir veiksmažodžio esamojo laiko trečiojo asmens (pvz., *goes* [z]) fleksija. Norint išvengti *z* duslinimo žodžio gale, būtina įsidėmėti *s* fleksijos tarimo taisykles. (Po skardžių priebalsių bei balsių *s* tariamas skardžiai, po duslių priebalsių — dusliai). Pirmoje mokymo stadijoje pravartu, prieš tariant galūninį *s* [z], padaryti mažą pauzę, pvz., *ten—s* [ten—z], *goe—s* [gou—z].

Dėl anglų kalbos *z* skardumo pasakytina tas pat, kas buvo pasakyta dėl *b* skardumo. Kartais lietuviai vietoj angl. *z* taria afrikatą *dz*, t. y. nepalieka angos orui praeiti. Darantiems tokią klaidą reikia nurodyti, kad labiau atitrauktų priešakinę liežuvio nugarėlės dalį nuo alveolių (kad būtų anga orui praeiti).

ʃ

ʃ anglų kalboje—liežuvio priešakinis palatalinis-alveolinis (dviejų židinių) pučiamasis duslusis priebalsis. Jį tariant, anga orui praeiti sudaroma dviejose vietose: liežuvio galiukas ir priešakinė liežuvio nugarėlės dalis artėja prie alveolių, o vidurinė liežuvio nugarėlės dalis šiek tiek pakyla prie kietojo gomurio.

Liet. *š* irgi dviejų židinių. Viena anga orui praeiti yra tarp liežuvio ga-liuko ir alveolių (kaip anglų kalboje), o antra — tarp užpakalinės liežuvio nu-garėlės dalies ir minkštojo gomurio priešakinio krašto. Liet. *š* tariant suminkšt-tintai, anga orui praeiti paliekama tarp vidurinės liežuvio nugarėlės dalies ir kietojo gomurio. Todėl angl. *f* artikuliacijos atžvilgiu yra artimas lietuviškam suminkštintam *š* tokiuose žodžiuose, kaip *šeima, šelmis, še*.

Lietuvių kalboje, kaip žinoma, priebalsiai žodžio gale būna tik kieti. Iš to kyla lietuvių depalatalizacijos klaida: per kietas *f* tariamas žodžio gale, pvz., *bush*. Tą klaidą daro ypač vakarų ir rytų tarmių atstovai (Alytus, Seirijai, Veisiejai, Švenčionys, Ignalina, Dūkštas), nes jų tarmėse *š, ž* ypač kietai ta-riama.

Lietuvių kalbos priebalsiai tariami suminkštintai ne tik prieš priešakinės eilės balsius, bet ir prieš suminkštintą priebalsį. Todėl, norint išvengti *f* de-palatalizacijos žodžio gale, reikia pratintis pirma tarti tokius žodžius, kuriuo-se *f* žodžio gale pasitaiko prieš kitą žodį, prasidedantį *f*, po kurio eina prie-šakinės eilės balsis, pvz., *fish shell*, o paskui lygiagrečiai tarti žodžių junginį su pirmuoju junginio žodžiu, pvz., *fish shell—fish*. Reikia atsiminti, kad anglų kalboje susidūrus dviem žodžiams, kurių pirmasis baigiasi, o ant-rasis prasideda tuo pačiu priebalsiu (pvz., *fish shell*) arba jeigu skirtumas tarp priebalsių susidaro tik dėl skirtingo balso stygų darbo (pvz., *which jam*), priebalsiai netariami atskirai, o išlaikymo fazė pratęsiama, ir tai sudaro dvie-jų priebalsių tarimo įspūdį.

ž

Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje *ž* skiriasi nuo *f* tik skardumu; angl. *ž* artikuliacijos atžvilgiu yra artimas liet. *ž* tokiuose žodžiuose, kaip *žemė, že-mas, žentas* ir pan.

Norint išvengti *ž* depalatalizacijos žodžio gale, reikia pratintis pirma tarti tokius žodžius, kuriuose *ž* yra prieš kitą žodį, prasidedantį priebal-siu, po kurio eina priešakinės eilės balsis, pvz., *garage general* [ˈgæra:ʒ ˈdʒənərəl], *rouge ginger* [ˈru:ʒ ˈdʒɪŋdʒə], paskui lygiagrečiai tarti žodžių junginį su pir-muoju junginio žodžiu, pvz., *rouge ginger—rouge*.

h

Anglų kalboje *h* —faringalinis pučiamasis duslusis priebalsis. Jį tariant, liežuvio šaknis pasiduoda atgal, ryklės (pharynx) raumenys šiek tiek susitrau-kia, sudarydami angą tarp liežuvio šaknies ir užpakalinės ryklės sienelės orui praeiti.

Lietuvių kalboje skoliniuose pasitaiko duslusis *ch, ch'* (pvz., *charakteris*) ir skardusis *h, h'* (pvz., *hegemonija*).

Lietuviai vietoje angl. *h* linkę tarti lietuviškąjį duslųjį *ch*, t. y. jie priartina užpakalinę liežuvio nugarėlės dalį prie užpakalinio kietojo gomurio krašto. Svarbu įsidėmėti, kad, tariant angl. *h*, negalima kelti užpakalinės liežuvio nugarėlės dalies. Dėl to naudinga pabrėžti besimokantiems ne priebalsį *h*, bet po jo stovintį balsį ir paaiškinti, kad reikia plačiai išsižiojus „iškvėpti“ tą balsį. Pvz., „iškvėpant“ balsį *i*, girdėti *he* [hi:], „iškvėpant“ balsį *ɪ*, girdėti *here* [hiə]. Po to reikia pratintis „iškvėpti“ vien *h*, o balsį tarti skardžiai.

Be to, vietoj dusliojo *h* žodžio pradžioje lietuviai yra linkę tarti skardųjį energingą *h*, kaip žodyje *hegemonija*. Anglų kalboje *h* skardžiai gali būti tariamas tik tarp balsių, pvz., *behind*, ir visada *h* tariamas labai neenergingai.

Charakteringa lietuvių klaida yra duslaus priebalsio skardinimas prieš *h* (pvz., vietoj angl. *met him* [ˈmet hɪm] tariama [ˈmed hɪm]). Norint išvengti šitos klaidos, pravartu žiūrėti į *h*, kaip į po jo einančio balsio dusliąją pradžią, pvz., *h* žodyje *hear* yra balsio *ɜ* dusli pradžia.

2. Pučiamosios afrikatos¹¹

Anglų kalboje yra dvi pučiamosios afrikatos — *tf*, *dʒ*, lietuvių kalboje — 8: *c*, *c'*, *dz*, *dz'*, *č*, *č'*, *dž*, *dž'*. Čia lyginsime tik afrikatas *tf*, *dʒ* su atitinkamomis lietuvių kalbos afrikatomis.

tf

Tiek anglų, tiek lietuvių kalboje *tf* — liežuvio priešakinė palatalinė-alveolinė duslioji afrikata (nuo pirmojo elemento — sprogstamojo — labai sklandžiai pereinama prie antrojo — pučiamojo elemento). Ją tariant, liežuvio galiukas prisispaudžia prie alveolių, o vidurinė liežuvio nugarėlės dalis pakyla prie kietojo gomurio; tuoj po to liežuvio galiukas iš lėto atsitraukia nuo alveolių, ir tada girdėti vienas *f*. Vadinasi, *tf* anglų kalboje yra dviejų židinių afrikata.

Kietasis *č* lietuvių kalboje taip pat dviejų židinių afrikata. Vienas židinys — tarp liežuvio galiuko ir alveolių, kitas — tarp užpakalinės liežuvio nugarėlės dalies ir minkštojo gomurio. Lietuvių kalboje afrikatos *č*, *dž* būna tik minkštos, o ne suminkštintos. Tariant minkštąjį liet. *č*, anga orui praeiti sudaroma tarp vidurinės liežuvio nugarėlės dalies ir kietojo gomurio (panašiai kaip tariant angl. *tf*). Todėl angl. *tf* artikuliacijos atžvilgiu yra artimas liet. minkštam *č* tokiuose žodžiuose, kaip *čekas*, *čempionas*, *česnakas* ir pan.

Pastebėta, kad lietuviai linkę taip pat depalatalizuoti angl. *tf* žodžio gale (žr. *f* depalatalizaciją). Norint išvengti *tf* depalatalizacijos klaidų, reikia pratintis pirma tarti tokius žodžius, kuriuose *tf* žodžio gale yra prieš kitą žodį, prasidedantį *tf*, po kurio eina priešakinės eilės balsis, pvz., *which chamber*, *each chair*, o paskui lygiagrečiai tarti žodžių junginį su pirmuoju junginio žodžiu, pvz., *which chamber—which*, *each chair—each*.

dʒ

dʒ tiek anglų, tiek lietuvių kalboje skiriasi nuo *tf* skardumu. Angl. *dʒ* artikuliacijos atžvilgiu yra artimas liet. minkštajam *dž* tokiuose žodžiuose, kaip *džerskėti*, *džiova*, *džiūsta* ir t. t. Norint išvengti *dʒ* depalatalizacijos klaidų žodžio gale, reikia pratintis pirma tarti tokius žodžius, kuriuose *dʒ* žodžio gale yra prieš kitą žodį, prasidedantį *dʒ*, po kurio eina priešakinės

¹¹ Pučiamosios afrikatos paprastai priskiriamos prie uždaromos priebalsių, bet metodiniais sumetimais yra patogiau nagrinėti jas po pučiamųjų (afrikatos turi sprogstamųjų *t* ar *d* pradžią ir pučiamųjų *š* ar *ž* galą).

eilės balsis, pvz., *orange jam*, o paskui lygiagrečiai tarti žodžių junginį su pirmuoju junginio žodžiu, pvz., *orange jam — orange*.

3. Pučiamieji sonantai

Anglų kalbos pučiamieji sonantai yra *l, r, j, w*. Lietuvių kalboje yra du pučiamieji sonantai *l, l'*.

l

Anglų kalbos *l* yra liežuvio priešakinis alveolinis pučiamasis sonantas. Anglų kalboje mes skiriame du *l* fonemos variantus: vienas — šviesusis *l* (*light l*), kitas — tamsusis *l* (*dark l*). Lietuvių kalboje turime dvi atskiras *l* fonemas: kietas *l* ir minkštas *l'*.

Šviesusis *l* anglų kalboje tariamas prieš visus balsius ir *j* (*lit, let, lot, lust, laugh, million*). Jį tariant, liežuvio galiukas lengvai prispaudžiamas prie alveolių, liežuvio šonai nuleisti, ir tokiu būdu iš abiejų liežuvio pusių atsiranda dvi angos. Kartais nuleidžiamas tik vienas šonas, ir atsiranda tik viena anga. Lietuviai vietoj šviesaus angl. *l* varianto linkę tarti minkštąjį liet. *l'*. Tokiu atveju svarbu įsidėmėti, kad, tariant angl. šviesųjį *l*, liežuvio galiukas lengvai spaudžiamas prie viršutinių dantų alveolių, o vidurinė liežuvio nugarėlės dalis tik šiek tiek pakyla prie kietojo gomurio (mažiau negu tariant liet. minkštąjį *l'*).

Lietuviai ypač linkę palatalizuoti *l*, jeigu prieš jį stovi kitas priebalsis, pvz., *bl'ack, gl'ad, cl'ock*. Norint išvengti tos palatalizacijos klaidos, pravartu pirma tarti tokius žodžius, kaip *lack, lad, lock*, o paskui — *b-lack, g-lad, c-lock* (darant pauzę tarp pirmo ir antro priebalsio).

Angl. tamsusis *l* tariamas prieš priebalsius ir žodžio gale (*fell, dealt*). Tai dviejų židinių priebalsis; vienas židinytis yra alveolinis (kaip tariant šviesųjį *l*, o antras veliarinis (užpakalinė liežuvio nugarėlės dalis priartinama prie minkštojo gomurio). Angl. tamsusis *l* gali sudaryti skiemenį (*little, table*). Toks *l* panašus į liet. *l* mišriuosiuose dvigarsiuose su tvirtagale priegaide, pvz., *gelsta, alpsta*.

Prieš priešakinės eilės balsius anglų kalboje lietuviai linkę tarti šviesųjį *l*, o prieš užpakalinės — tamsųjį *l* (iš analogijos su gimtąja kalba). Pvz., teisingai tariamas *l* žodyje *less*, bet daroma klaida žodyje *long*. Šiuo atveju reikia įsidėmėti anglų k. skaitymo taisykles: šviesusis *l* tariamas prieš visus balsius.

Kai kurių lietuvių tarmių atstovai (Aluntos, Veisiejų) taria tamsųjį angl. *l* prieš *e* (iš analogijos su gimtąja tarpe) ir ypač jį kietina, pvz., *let*.

r

Anglų kalbos *r* yra liežuvio priešakinis užalveolinis pučiamasis sonantas. Liet. *r* ne pučiamasis, o virpamasis. Jį tariant, įtemptą ir į viršų užlenktą liežuvio galiuką virpina iš plaučių išeinanti oro srovė. Todėl angl. *r* tarimą lyginti su liet. *r* nenaudinga, nes tai visai skirtingi garsai. Norint lengviau išmokti ištarti angl. *r*, reikia jį tarti, pamažu pakeliant liežuvį iki tos vietos, kur alveolės ribojasi su kietuoju gomuriu. Pro susidariusią tarp liežuvio galiuko ir alveolių angą pučiamas oras. Angl. *r* tarp balsių (*very*) ir jungiamasis *r*

(*there is*) gali būti ištariamas liežuvio galiuku vieną kartą paliečiant alveoles. Dėl rašybos įtakos besimokantieji linkę tarti *r* ten, kur jis netariamas (*garden*). Norint tos klaidos išvengti, reikia išdėmėti *r* skaitymo taisykles: prieš priebalsį ir žodžio gale *r* netariamas.

j

Anglų kalbos *j* yra liežuvio vidurinis palatalinis pučiamasis sonantas. Lietuvių kalboje *j* yra sonantas tik tarp balsių (pvz., *joja*). Tariant liet. *j* žodžio pradžioje ir gale, oras, praeidamas pro angą, sudarytą vidurinės liežuvio nugarėlės dalies ir kietojo gomurio, šlama, vadinasi, jis — šlamesio pučiamasis priebalsis. Pastebėta, kad lietuviai angl. *j* taria taip pat su šlamesiu ir per daug energingai. Norint išmokti tarti angl. sonantą *j*, reikia pirma tarti jį tarp balsių, pvz., *beyond* [bi'jɔnd], *a year* [ə'jiə], o paskui — lygiagrečiai tarp balsių ir be prieš jį stovinčio balsio, nekeičiant artikuliacijos (*beyond* — *yond* [bi'jɔnd — jɔnd], *a year* [ə'jiə — jiə]).

w

Anglų kalbos *w* — pučiamasis abilūpis sonantas. Jį tariant, lūpos sudaro apvalią angą, o užpakalinė liežuvio dalis pakyla; tokiu būdu, *w* anglų kalboje turi du židinius. Lietuvių kalboje *w* savarankiška fonema negzistuoja; jis pasitaiko kaip *v* fonemos variantas tarp dviejų lūpinių balsių (pvz., *buvo*). Tačiau angl. *w* tariamas su didesne energija negu lietuvių kalbos *v* fonemos *w* variantas.

Dėstant angl. *w* tarimą, reikia pirma duoti pratimą, kuriame angl. *w* padėtis yra panaši kaip lietuvių kalbos *v* fonemos *w* varianto, t. y., kai *w* stovi tarp lūpinių balsių, pvz., *more wood* ['mɔ: 'wud], *two wounds* ['tu: 'wu: ndz]; čia besimokantysis turi stengtis *w* tarti kuo energingiau ir greitai atidarydamas angą tarp lūpų. Paskui jis turi pratintis tarti *w* lygiagrečiai vieną kartą tarp lūpinių balsių, o kitą — be prieš jį stovinčio balsio, nekeisdamas artikuliacijos (*more wood* — *wood* ['mɔ: 'wud — wud], *two wounds* — *wounds* ['tu: 'wu: ndz — wu: ndz]). Po to pravartu tarti tokius žodžius, kaip *we*, *wind*, *wine*.

Anglų kalboje *w* — vienintelis abilūpis pučiamasis priebalsis; jį artikuliuojant, reikia turėti galvoje, kad, sudarant lūpų apvalumą, jos neatkišamos į priekį.

СРАВНЕНИЕ АНГЛИЙСКИХ И ЛИТОВСКИХ СОГЛАСНЫХ

Р. АПРИЯСКИТЕ-ВАЛЬДШТЕЙНЕНЕ

Резюме

В статье дается краткое сравнение английских и литовских согласных.

В первой главе „Общее сравнение систем согласных английского и литовского языков“ дается общая характеристика согласных обоих язы-

ков, их классификация и анализируются особенности систем согласных английского и литовского языков: палатализация, аспирация, фаукальный взрыв, латеральный взрыв, спонтизация, фазы взрывных согласных, произношение конечных согласных, ассимиляция и лабиализация.

Во второй главе „Сравнение отдельных согласных английского и литовского языков“ дается сравнение каждого согласного английского языка с соответствующим согласным литовского языка, и в каждом случае дается разбор тех особенностей произношения английских согласных, которые создают трудности в усвоении их правильного произношения литовцами. При этом обращено внимание не только на особенности произношения согласных литовского литературного языка, но и его диалектов. На основе сравнения даются указания, способствующие облегчению усвоения правильного произношения английских согласных в литовской аудитории. При этом проводится следующий принцип: для более легкого усвоения произношения английских звуков необходимо подбирать в качестве упражнений английские слова и сочетания слов, создающие благоприятные фонетические условия для учащих литовцев.
